

Atf / Citation

İŞİK, G., OĞUZHAN BÖREKÇİ, A. O., ERDEMİR GÖZE, F. (2022). ““Ağa”lık Düzeninin Kültürel Ürünlerde Eleştirisi”, *Gazi Türkiyat*, 30: 13-26.

Geliş / Submitted 19.05.2022

Kabul / Accepted 09.06.2022

DOI 10.34189/gtd.30.002

“AĞA”LIK DÜZENİNİN KÜLTÜREL ÜRÜNLERDE ELEŞTİRİSİ*

Criticism of the “Agha” Order on Cultural Products

Gülcan İŞİK**

Ülkü Ayşe OĞUZHAN BÖREKÇİ***

Filiz ERDEMİR GÖZE****

Öz

Türkiye’de Osmanlı Dönemi’nde, çağdaşı Avrupa’daki gibi bir feodal yapının işlemediği görülmektedir. Çünkü Osmanlı’da köylüler, köle ya da serf biçiminde bir yapıda değil, özgür insanlar olarak yaşamıştır. Bütün topraklar devletin mülkiyüdü ancak Osmanlı’nın zayıflama döneminde toprak sisteminin de bozulmasıyla feodal yapıya benzer olarak ağalık sisteminin ortaya çıktığı bilinmektedir. Özellikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ortaya çıkan ağalar, aynı zamanda aşiret reisleri olarak da kabul görmektedir. Cumhuriyet Dönemi toprak reformu ve modernleşme çalışmalarının da en önemli konularından biri olan bu sistem, kültürel yapının inşasında ve sürdürülmesinde büyük rolü olan kitle iletişim araçlarının her türünde geniş yer bulmuştur. Türk kültürüne has bir yapı olarak belleklerde yer alan ağalık ve aşiret düzeni şüphesiz romanların da ana öyküsü olmuştur. Bu bağlamda İlhan Tarus’un 1957 tarihli Yeşilkaya Savcısı romanı ve Fakir Baykurt’un 1961 tarihli Onuncu Köy adlı romanı betimsel olarak analiz edilmiştir. Ele alınan romanların, dönemin siyasi, sosyo-kültürel meselelerini bire bir yansıttığı ve bu minvalde ağalık sisteminin köylü üzerindeki olumsuz etkilerini ve mücadelelerini açıkça ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Çalışmalar, Roman, Ağa, Eleştiri, Feodalizm

Abstract

* Bu makale, 29.10.2020 tarihinde Uluslararası Türk Kültür ve Sanatı Sempozyumu’nda sunulan ve tam metni basılan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş hâlidir.

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. gulcankarakaya@gmail.com. ORCID:0000-0002-6296-7802

*** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. ulkuoguzhanborekci@gmail.com. ORCID:0000-0001-8874-2778

**** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. filizerdemir50@gmail.com. ORCID: 0000-0001-7665-1537

It is seen that a feudal structure did not operate in Turkey during the Ottoman period, as in its contemporary Europe. Because the peasants in the Ottoman Empire lived as free people, not in the form of slaves or serfs. All lands were the property of the state, but it is known that the ağa system emerged, similar to the feudal structure, with the deterioration of the land system during the weakening period of the Ottoman Empire. The aghas, who emerged especially in the Eastern and Southeastern Anatolia regions, are also accepted as tribal chiefs. This system, which is one of the most important issues of land reform and modernization studies in the Republican Period, has found wide coverage in all types of mass media, which has a great role in the construction and maintenance of cultural structure. As a structure unique to Turkish culture, the aghalik and tribe order, which is in the memories, has undoubtedly been the main story of the novels. In this context, İlhan Tarus's 1957 novel Yeşilkaya prosecutor and Fakir Baykurt's 1961 novel Oncu Köy were analyzed descriptively. It has been clearly revealed that the novels dealt with reflect the political, socio-cultural issues of the period, and in this way, the negative effects and struggles of the ağa system on the villagers.

Keywords: Cultural Studies, Novel, Agha, Criticism, Feodalism

GİRİŞ

İlk insandan günümüze tarım sektörü, üretim faaliyetleri, teknoloji ve toprak mülkiyeti açısından bir çok evre geçirmiştir. Öyle ki, toplayıcılık ve avcılık ile başlayan tarımsal faaliyetler, teknoloji ve bilginin kullanıldığı uzmanlaşmış planlı işletmeciliğe kadar birçok değişim göstermiştir. Elbette bunun toplumsal yapıya etkisi de dönemler itibariyle farklılık göstermiştir. Nitekim ilerleyen süreçte orta çağda başlayan ferdi mülkiyetçilik ve sonrasında oluşan feodal düzende, toplumsal sınıflaşma kendisini çok açık ve kesin bir şekilde ortaya koymuştur. Söz konusu dönemde toplumun büyük çoğunluğu tarımsal üretim yapan köylülerdir. Akşit'in (1966: 33-34) tespitiyle bunlar kuzeyden güneye bazı değişiklikler göstermekle birlikte ya doğrudan doğruya köledirler, yani derebeyinin toprağında çalışan üretim araçlarıdır ya da toprağa bağlı köylülerdir. Toprağın kime ait olduğunu pek bilmeyen bu köylülerin bildikleri tek şey, kendilerini koruyan derebeyine vermek zorunda oldukları ürün miktarı veyahut derebeyine çalışmak zorunda kaldıkları angarya işin süresidir. Köleler daha sonraları toprağa bağlı köylüler durumuna da dönüşmüşlerdir. İkinci önemli sınıf da toprak sahipleri yani derebeyleri, dini ve askeri önderlerdir. Bu arada bu ikisi arasında bir üçüncü topluluk daha vardır ki, bunlar sonraki gelişimin öncüleri durumundadırlar. Bu orta sınıftakiler, şehirlerde otururlar ve küçük çapta organik enerji kullanarak endüstriyel üretim yaparlar. Bunlara da zanaatkârlar sınıfı denilir.

Avrupa'da sanayileşmeyle birlikte gelişen ve dönüşen toplumsal yapıyla birlikte tarım toplumundan kapitalist topluma geçiş sağlanırken; Osmanlı Devleti'nin üretim ilişkileri ve toplumsal kuruluşu büyük ölçüde toprağa dayalıydı. Kadro dergisi yayınları arasında çıkan İsmail Hüsrev Tökin'in *Türkiye Köy İktisadiyatı* adlı kitabı (1990), Türkiye'de köy ve tarım sorunları üstüne ilk Marksist analiz sayılır. İsmail Hüsrev bu düzeni, derebeylik üretimi olarak niteler. O'na göre bu sistemde fethedilen bir yer ya Osmanlı'nın kendi yapılarına göre yeniden düzenlenir ve sipahi derebeyliği ilişkileri kurulurdu ya da o yerin toplumsal kuruluşu olduğu gibi bırakılır ve oraların beyleri vergiye bağlanırdı. Sipahi derebeyliğinin toplumsal kuruluşu, toprağın dirlik yönetimine göre bölünmesiyle başlar ve derebeyi-devlet ve derebeyi-köylü arasındaki

ilişkilerin biçimiyle belirlenirdi. Dirlik yönteminde toprak, gelire ve nüfusa göre has, tumar ve zeamet olarak üçe ayrılırdı. Bu topraklar kişilere devlet örgütündeki yerlerine göre dağıtılırdı. Sipahi derebeylerinin devletle olan ilişkileri, kendilerine verilen toprağın büyüklüğüne göre belirli sayıda atlı sipahi yetiştirip savaşa katılımıyla belirliyordu. Sipahi derebeyi kendisine verilen toprakları keyfince kullanamazdı. Kanuni'nin "kanunnamesi"ne göre, üreticinin ürettiği üründen alınan artı-ürünün alınış biçimi ve köylünün toprakla olan ilişkisi, onun hür olmadığını gösteriyordu. Bu kanuna göre toprakta çalışan köylü, istediği zaman toprağı terk edip, başka bir yere gidemez; giderse sipahi derebeyi zorla döndürüp yerleştirirdi. Yine aynı şekilde köylü, kendi isteğine göre üretim yapamaz, her yıl belirli bir miktar tohum ekmek zorunda bırakılır ve ekmezse cezalandırılırdı. Eğer bir köylü üç yıl üst üste toprağını ekmezse toprağını derebeyi elinden alır ve başkasına verirdi. Söz konusu bu düzenin, orta çağ Avrupa'sındaki feodal düzenle benzer bazı yönlerinin bulunduğu savunulmaktadır.

Osmanlı toprak düzenini Asya tipi bir üretim biçimi olarak kabul edenler, bu sınıfı devletin temel sınıflarından bir olarak görürler. Bu anlamda bir "devlet sınıfı"nın soyut olarak yukarıdaki gibi bir kavram çerçevesi ve sınıf tanımı ile tutarlı olduğunu vurgulayan Boratav (1995: 11-12), burada belirtilen üretim ilişkisinin vergileme/aşar türü bir mekanizma ile gerçekleştiğini, bu mekanizmaya özgü ve belirli bir toplumsal sınıflar düallitesi yarattığını söyler. Buna göre bir yanda vergi alan devlet sınıfı, öte yanda ise bu biçimin dolaysız üreticileri, yani vergi ödeyen köylü vardı. Bürokrasi ile köylülük arasındaki dolaysız bölüşüm karşıtlığının ve bu anlamda tarım kesimine dönük en önemli yeniliğin, yarı-feodal bir orta çağ vergisi olan aşarın 1925'te kaldırılması olduğunu söyleyen Boratav (1989: 35, 40), aşarın kaldırılmasının ilk bakışta tarım ürünlerinin pazarlanması işlevini üstlenmiş olan mültezim grubu aleyhine fakat köylü lehine bir karar olarak görülebileceğini kaydeder.

Cumhuriyet tarihi içinde Türkiye toplumunun sınıf yapısını ve toplumsal tabakalaşmasını yansıtan basitleştirilmiş bir şema, yukarıda bahsedilenlerden hareketle, şüphesiz gözlenebilen üretim ilişkileri üzerine inşa edilmelidir. Bunların kapitalist, yarı-feodal üretim ilişkileri ile basit meta üretimi olduğunu söyleyen Boratav (1995: 13), bu ilişkiler açısından türeyen toplumsal sınıfların ise, işçi sınıfı ile burjuvazi, yarıcı-ortakçı köylü ile toprak ağası ve piyasaya dönük küçük üretici (köylü) ile tüccar-tefeci olduğunu kaydeder.

Orta çağ feodal düzeni ve Osmanlı'daki duruma ilişkin bu girişten sonra, konumuz itibarıyla de yakın dönem Türkiye toprak sistemine bakılacak olursa; Akşit'in saha araştırmalarına dayanan çalışmasında ortaya koyduğuna göre (1966: 60-61); 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarında Türkiye'de tren ve önemli kara yollarının yakınlarındaki köyler, Batı kapitalizmi için hammadde (tütün, pamuk gibi) üreticisi durumuna getirilip ihtisaslaştırılmışlar, diğerleri de kendi için üretimin yani kapalı köy ekonomisinin sıkıntılarını yaşamışlardır. Kendi için üretim yapan

köylerdeki mülkiyet yapısı çeşitli olmakla birlikte bunun genel olarak iki türlü olduğunu söyleyen Akşit; ilkinde, toprağın doğrudan doğruya toprak ağasının olduğunu ve üreticinin ya köylü ya ortakçı ya da ağanın verdiğini yiyip içen olduğunu ifade eder. İkincisinde ise küçük toprak mülkiyeti vardır. Her aile elindeki ilkel üretim araçlarıyla sürebildiği kadar toprağı sürer ve bütün kendi ihtiyaçlarını kendisi üretirdi. Bunların da çoğunlukla ya dağ köyleri ya birçok köyü olan ağanın bunları bırakıp kendi çiftliğine çekilmesi ve diğer köyleri kendi başına bırakması sonucu doğduğunu ya da Adana’da olduğu gibi yörüklerin pamuk üretimi yaptırmak için yerleştirilip eşit toprak verilmiş olduğunu belirtir. Sonradan yerleştirilmiş olan göçmenler de bu ikinci türe girerler. Bu iki mülkiyet türünün eskiden yerleşmiş köylerde görüldüğünü de kaydeden Akşit, bunların yanında bir de yarı göçebe aşiretler olduğunu kaydeder. Eğer buradaki aileler, aşiret reisine bağlıysalar, yerleştiklerinde çoğunluk toprak ağası olan aşiret reisinin ortakçısı olurlar, eğer aşiretteki aileler eşit güçteyse ve aşiret reisi önemsizse, yerleşme sırasında herkes hayvanını satıp toprak edinir ve böylece küçük toprak mülkiyeti ortaya çıkardı. Akşit, Birinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonraki durumun aşağı yukarı böyle olduğunu yazar. Bağımsızlıktan sonra para ekonomisi ya da pazar için üretim köylere girmeye başlamış, köyler, şehirlere ve kasabalara olan uzaklıklarına, ulaştırma ve haberleşme araçlarının çokluğuna ve yollara, üretilen ürünün cinsine ve toprakların verimliliğine bağlı olarak bu merkantilist harekete katılmışlardır.

1930’lar aslında köylü için her bakımdan zor yıllardır. Çünkü köylerin çoğunda okul yoktu ve okuryazarlık oranı da oldukça düşüktü.¹ Bu dönemi tahlil eden Köymen’e göre (1935: 10-30), toprak dağılımındaki adaletsizlik nedeniyle topraksız çiftçi, üretim yapmak için köyde toprak ağasına ve gerekli kredi için de kasabadaki tüccar- tefecilere muhtaçtı. Bunun yanı sıra köylüyü ilgilendiren her türlü kararlar, köyün ağası tarafından alındığından köylü ülke yönetiminde de söz sahibi değildi. Bu dönemin köylüsü, ekonomik ve toplumsal bakımdan toprak ağasına, tefeci tüccara ve sermaye sahibi üreticiye bağımlı konumdadır. Bu noktada Ercan (1993: 130), ağalığı tefecilik ile toprak sahipliğinin bileşimi olan geçiş sürecine ait bir olgu olarak değerlendirir. Avcıoğlu (1976: 178-179) da bu yapıyı, topraksız ya da az topraklı

¹ Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke nüfusunun neredeyse %80’i okuryazar değildi. Yine nüfusumuzun kaç olduğunu, ancak 1926 nüfus sayımında öğrenmişiz. Halkın %6’sı okur-yazar (Devlet İstatistik Enstitüsü, Millî Eğitimde 50 Yıl (1923–1973), 1973: vii.) . Bunlar da Batı Anadolu’da toplanmış. Memleketteki 46.000 köyün % 98’i okulsuz. 70.000 öğretmene ihtiyaç var. Mevcut 18 Öğretmen Okulu yılda 200 kadar mezun vermekte (Başgöz, 2010: 7-8). Şüphesiz bu oran, kırsalda daha da fazlaydı. O dönem nüfusun büyük bölümünün köylerde yaşadığı gerçeğini hatırlarsak, söz konusu oranın muhteviyatı daha ağır anlaşılacaktır. Kaldı ki Cumhuriyet döneminde köylü, rejimin temel kaynaklarından biri olarak görülmekteydi. Köylüyü milletin efendisi olarak nitelendiren engin görüşüyle Atatürk’ün 1 Mart 1922’de, TBMM’nin 3. toplantı yılının açılışında yaptığı konuşmada köylülerle ilgili şu sözleri de önemlidir: “Türkiye’nin sahibi ve efendisi kimdir? Bunun cevabını derhal birlikte verelim: Türkiye’nin hakiki sahibi ve efendisi hakikî müstahsil olan köylüdür. O halde herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstahak ve layık olan köylüdür” (Tonguç, 1970: 36).

köylüyü arazisinde ortakçı ve yarıcı olarak çalıştıran ve ayrıca borçlandırma yoluyla köylüyü ekonomik bakımdan bağımlı kılan toprak sahibi olarak nitelendirir.

Bu yaşam tarzının dönüştürülmesi açısından yapılması gereken diğer işlerin yanı sıra iki önemli görev olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki köylüye eğitim sağlanarak onu bilinçlendirmek, diğeri de toprak reformunu gerçekleştirmektir. Her ne kadar ömürleri kısa olsa da Köy Enstitüleriyle² başlayan köylü eğitimi, hükümetlerin gündemlerine aldığı köylüyü topraklandırma politikasıyla devam etmiştir. Dolayısıyla bu iki husus da 1935 yılından itibaren iktidara gelen hükümetler tarafından ele alınmış ve Toprak Reformu politikası dönemi başlamıştır.

Mir-i arazinin bir grubu olan vakıf toprakları da 1935 yılında çıkarılan bir kanun ile tasfiye edilmiştir. Bu uygulama geniş ve verimli vakıf arazilerinin zengin zümreler elinde toplanmasına neden olmuştur. 1945 yılında çıkarılan "çiftçiyi topraklandırma kanunu" ile de vakıf arazilerinin tümünün kamulaştırılarak çiftçiye dağıtılması çalışmaları başlamıştır. Bu dönemde topraksız köylüleri topraklandırma çalışmaları yapılmıştır. 1923-1938 yılları arasında 3,7 milyon dekar arazi dağıtılmıştır. Devlet eliyle dağıtılan toprakların yanı sıra meraların da istilasına söz konusu olmuş ve mera arazilerinde 39,2 milyon dekar azalma meydana gelmiştir. Devlete ait toprakların 1/10'u resmi olarak dağıtılmıştır. Resmi olarak dağıtılan toprakların büyük bir oranı göçmenlere verilmiştir. Toprak kanundaki bu adaletsizliği düzeltmek için 1935 yılında çalışmalar başlamış ancak Atatürk'ün ölümü ve İkinci Dünya Savaşı ile sonuçsuz kalmıştır (Tarım ve Köyişleri Bak. 2004).

Türkiye'nin toplumsal düzeninde önemli bir yapı olarak ortaya çıkan ve günümüzde de devam eden ağalık konusunun kültürel ürünlerde yer aldığı görülmektedir. Özellikle 1950'li yıllarda başlayan köy romancılığı ve ilk aşamada bu romanlardan uyarlanan filmlerde de ağalık konusu işlenmiştir. Suner'in (2006: 32) de ifade ettiği gibi 1960'ların ikinci yarısından 80'lerin ortasına kadar, sınıfsal çelişkiler, toplumsal adaletsizlik, köyden kente göç, Doğu'da feodal ilişkilerin ve ağalık sisteminin yarattığı ekonomik ve toplumsal çarpıklıklar gibi sorunları eleştirel bir

² Köy Enstitüleri, "Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet eğitimi süreçlerinden geçen ülkenin yurtsever eğitimcilerinin ülke gerçekleri ve çağdaş pedagojinin senteziyle yarattıkları özgün bir sistemin adıdır" (Kocabaş, 2019: 7). Bu nedendir ki Köy Enstitüleri, bir Cumhuriyet projesiydi. Temel amaç, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan okuma yazma oranının çok düşük olduğu köylerin, kendi çocuklarıyla, işlevsel bir eğitimle içten canlandırılması tasarımıydı. Bu nedenle ilk amaç, Türkiye'de özellikle köylüler arasındaki cahilliği ortadan kaldırmaktı. İkinci amaç, el sanatları, demircilik, marangozluk, yapıcılık gibi köye yararlı el sanatlarını geliştirmek (Cumhuriyet'ten önce Anadolu'da Ermeniler, Rumlar vardı. Köylüye yararlı sanatları bunlar yapıyordu. Türk asıllı olanlar daha çok çobanlık, çiftçilik biliyordu. Sanatla, teknikle uğraşmıyorlardı. Cumhuriyet'ten sonra köylülerin bu eli işlemezliğini, sanat bilmezliğini hemen gidermek gerekiyordu. Enstitüler bu görevi de üstleniyordu.) Üçüncü amaç, Türkiye'de öğretmenliğin niteliğini değiştirmek ve yenileştirmek. Dördüncü amaç ise köylülerden de yönetici sınıfa insan yetiştirmek (Baykurt, 2019: 9-11). Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Işık, Gülcan (2021). "YOL'un Çıkmazında YÖN'ün Sonsuzluğunda Köy Enstitüleri", Türkiye'nin YOL'u ve YÖN'ü (1961-1967) Siyaset-Eğitim-Kültür-Sanat, Ed. Ahmet Tetik, Gülcan Işık, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

yaklaşımına irdeleyen "toplumcu gerçekçi" filmler yapılmıştır. Özön'ün (1995: 38) "Genç/Yeni Sinema Dönemi" olarak adlandırdığı ve 1970-1987 yılları arasında kapsayan dönemde, yönetmenlerin ele aldığı konuların başında genellikle kırsal kesimler ve bu kesimin en geri kalmış olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri gelmekteydi. Ağalık düzeninin, buna bağlı geri kalmışlığın ve geri bırakılmışlığın ortaya çıkardığı sorunlar, toprak mülkiyeti, mülkiyet ilişkileri, insan ilişkileri, katı gelenek ve görenekler, böyle bir toplumda kadının yeri en çok işlenen konulardır.

Genel olarak Türk sinemasının ağalık olgusuna yaklaşımını değerlendirdiğimizde, olumsuz bir bakış açısının filmlerde yer aldığını görürüz. Filmlerde yer alan ağalar, çoğunlukla köylüyü sömüren, politikacılarla çıkar işbirliği içinde olan, tutucu, değişimin karşısında yer alan, köylünün emeğinin karşılığını vermeyen, köylünün namusuna göz diken vs. olumsuz imgelerle temsil edilmişlerdir. Örneğin *Şafak Bekçileri* (1963, Halit Refiğ) filminde toprak ağası değişime karşı çıkan, kadercî, tutucu bir karakterdir. *Açlık* (1974, Bilge Olgaç) filminde, köyde yoksulluk nedeniyle kasabanın ağasına verilen ve ağa tarafından tecavüze uğrayan bir kadının hikâyesi anlatılmaktadır. *Murad'ın Türküüsü*'nde (1965, Atif Yılmaz) yine sevenleri ayırmak için kötü yollara başvuran bir ağa ile karşılaşmaktadır. *Erkek Güzeli Sefil Bilo*'da (1979, Ertem Eğilmez), filmin ana karakteri Bilo'nun sevdiği kıza göz koyan bir ağa vardır. Yine aynı şekilde *Kibar Feyzo*'da (1978, Atif Yılmaz) yer alan ağanın da olumsuz özellikleri bulunmaktadır. Bu örnekler daha da çoğaltılabilir. *Züğürt Ağa* (1985, Nesli Çölgeçen) filminde ise ele alınan örneklerin aksine olumlu özellikleri üzerinde taşıyan bir ağa profili söz konusudur. Sinemanın ağalık konusunu yansıtmadığı noktada bu kez devreye televizyon girmiştir. Ticari televizyonlarda, dönem dönem ağa temalı dizilerin ağırlık kazandığı dikkati çekmektedir. Bu dizilerde genellikle ağa; kudreti, zenginliği, eğitimi, görgüyü, aynı zamanda ailenin birleştirici ve koruyucu unsurunu temsil etmiştir.

Daha önce de ifade edildiği gibi, Türkiye'deki ağalık sistemi edebi bir anlatı türü olan romanların da konusu olmuştur. Bu noktada edebiyatın toplumsal olguları ve yapıları yansıtmadaki önemine değinmekte fayda vardır. Edebiyat zaman zaman toplumu belirleyen, zaman zaman da toplumla biçimlenen fakat hangi şekilde olursa olsun toplumsal yapıyla derinden bağlantılı ifade ve semboller bütünüdür. Diğer taraftan her büyük sanatçı kültürel teşekkülü ve düşünsel yapısıyla içten bir ilişki içinde kalarak eserini yaratmaktadır. Bunların sonucunda ise bir takım toplumsal ve tarihi olayların açıklanmasında edebi ürünlere başvurulması, edebi ve sanatsal gerçek ile toplumsal yapı arasında kurulan ilişkiler için bir zemin oluşturmaktadır (Şan 2004: 93).

Bu bağlamda çalışmanın konusu bakımından önem taşıyan 1940'lı yıllarla başlayan süreç incelendiğinde, Türkiye'deki edebi çevrelerde ciddi ve kalıcı farklılıkların oluştuğu görülmektedir. Bu dönemde bir taraftan gündelik hayatı ele alan edebiyatçılar, bir taraftan sanatın mükemmeliyetini temel alan isimler, bir

tarafından da 'toplumsal gerçekçi' adı verilen bir edebiyatçı grubu ortaya çıkmıştır. Söz konusu dönemde, edebiyatçı ve siyasi otorite arasındaki ilişki biçimi değişmiş, daha önce 'memur' gibi görülen edebiyatçı, bu yıllarda farklı bir konum kazanmıştır. Diğer bir ifadeyle, edebiyatın mevcut siyasi yapıyla organik bağı kopmaya başlamıştır. Bazı edebiyatçılar bu dönemde, sosyalist bir bakış açısıyla toplumu çözümlenmeye çalışmışlardır. Böyle bir bakış açısını özellikle köy konulu romanlarda görmek mümkündür (Coşkun, 2007: 104). Nitekim bu yıllarda Köy Enstitüleri'nin açılması, Tercüme Bürosu'nun kurulması gibi gelişmeler, romana da yansımıştır (Özkırmılı, 1983: 591)³. Örneğin kültür örgütlenmesi ve yeni bir yapılanmanın göstergesi olarak kabul edilen Köy Enstitülerinin kurulmasıyla aktüel olan "köy romanı" ile Yakup Kadri'nin *Yaban*'ı dikkati çekmiştir. Bu tip romanlarda dönemin tarihi, sosyal ve siyasi gelişmelerine karşı, dönemin ortak bilinci ve dünya görüşü ortaya konmaya çalışılmıştır (Aydın 2002: 357).

Özellikle 1946 – 1950 yılları arasındaki romanlara bakıldığında, geniş ölçüde bir yaşanmışlık duygusunun hâkim olduğu görülmektedir. Nitekim birçok romancı, gözlemlerinden ve anılarından geniş ölçüde yararlanarak içinden geldikleri, çok iyi tanıdıkları yöreleri, o yörelerin insanlarını hayat mücadeleleri ve yaşama biçimleriyle yansıtmaya özen göstermişlerdir. Örneğin Orhan Kemal, işçi ve gecekondu çevrelerini; Kemal Bilbaşar, Doğu Anadolu'da ağa-köylü, ağa-memur çatışmalarını; Samim Kocagöz, Talip Apaydın, Mehmet Başaran, Fakir Baykurt, İlhan Tarus çok yakından tanıdıkları toprak insanının yaşantısını; Tarık Buğra, kasaba insanını ve hayatını; A. Hamdi Tanpınar ve Hikmet Erhan Bener, kültürlü insanları anlatmışlardır. Bu dönem romancılarının en önemli özelliği ise yazarların çoğunlukla toplumcu gerçekçiliğe bağlı kalarak eserlerini sosyal endişelerle yazmaları ve romanın sanat yönünü arka plana itmeleridir. Nitekim edebiyatçılar toplumun sarsıntı dönemlerini romanlaştırmaya, ideolojik bölünmelere, politik yönelişlere geniş yer vermişler ve bir bakıma toplum yaşayışına ayna tutmaya çaba göstermişlerdir (Okur 2002: 70). Türk kültürüne has bir yapı olarak belleklerde yer alan ağalık ve aşiret düzeni şüphesiz romanların da ana öyküsü olmuştur. Bu bağlamda İlhan Tarus'un 1957 tarihli *Yeşilkaya Savcısı* romanı ve Fakir Baykurt'un 1961 tarihli *Onuncu Köy* adlı romanı betimsel analiz edilmiştir.

³ Toplumsal gerçekçi çizgide bir çağır niteliğini alan bu yönelim, Köy Enstitülü yazarlarla, köy kökenli ya da köyü yakından tanıyan yazarların birbiri ardına eser vermeleriyle yaygınlaşmıştır. Hasanoğlu Köy Enstitüleri tarafından çıkarılan Köy Enstitüleri Dergisi (1945) on yedi bin basılmış, dergide köy incelemelerinin yanı sıra çeşitli enstitülerdeki öğrencilerin şiirlerine, hikâyelerine, köye ilişkin analılarına da yer verilmiştir. Dergi, enstitülere yöneltilen suçlamaların siyasal boyutlara ulaşıp MEB Hasan Ali Yücel'in istifasıyla sonuçlanan gelişmeler üzerine kapanmış, Mehmet Başaran, Talip Apaydın, Fakir Baykurt, Mahmut Makal gibi enstitülü yazarlar şiir, hikâye ve köy notlarını başta Yücel, Varlık, Ufuklar – Yeni Ufuklar olmak üzere edebiyat dergilerinde yayınlamışlardır. Özellikle Mahmut Makal'ın önce *Varlık*'ta yayımladığı (1948) bir dizi köy mektup ve notları bu anlamda etkili olmuş, bu yazıların toplandığı *Bizim Köy* (1950) adlı eseri bir edebiyat olayı olarak karşılanmıştır (Özkırmılı 1983: 594).

KÜLTÜREL ÜRÜNLERDE “AĞALIK” ELEŞTİRİSİ: “YEŞİLKAYA SAVCISI” VE “ONUNCU KÖY”

Çalışmanın bu kısmında İlhan Tarus’un *Yeşilkaya Savcısı*⁴ ve Fakir Baykurt’un *Onuncu Köy*⁵ romanları, “ağalık sistemine” getirdikleri eleştiriler bakımından incelenmiştir.

Yeşilkaya Savcısı’nda köydeki ağalık düzeninin hem köylü hem de devlet memurları üzerindeki olumsuz etkileri kaleme alınmıştır. Öncelikle eserde olumlu bir şekilde temsil edilen Savcının en belirgin özelliklerine bakıldığında; mücadeleci, idealist ve ülkesine hizmeti birincil görevi olarak gören kişiliği dikkati çekmektedir. Nitekim kişisel faydasını geri planda tutan Savcının, ülkesine faydalı olabilmek ve daha iyi hizmet verebilmek için hocalarının ona yurt dışında eğitim alma teklifini ve daha iyi bir kariyer yapma imkânını reddeden bir karakter olarak tasarlandığı görülmüştür (Tarus, 1955: 5-6). Buna göre de görev yaptığı köyde yaşanan sıkıntılarla mücadele eden bir aydın olarak “Cumhuriyet’in istediği memur tipi” olarak tanımlanmıştır (Tarus, 1955: 130). Kendi ve kendisi gibi düşünen arkadaşlarının eğitim gördüğü süre boyunca ülkenin sorunları üzerine kafa yordüğünü ve bunlarla uğraşmak, mücadele etmek için yola çıktığını ifade etmektedir. Savcı başarı ulaşip ulaşmayacağı konusunda tereddütlere sahip olmakla birlikte (Tarus 1955: 16), köyde görev yapmaya başlamış olmaktan oldukça heyecanlıdır ve buradaki insanlara hizmet verecek olmaktan oldukça mutludur (Tarus 1955: 30).

Söz konusu özellikleriyle temsil edilen Savcının, öncelikle görev yaptığı köyün ağası, Ali Ağa’nın memurlara olan “ilgisine” dikkat çektiği ve bu durumdan oldukça şaşkınlık duyduğu görülmüştür. Nitekim söz konusu karakter, Ali Ağa’nın memurların ilk görevlendirmeleri sırasında, onların köye hareket ettiği günü, geliş saatlerini bilmesini ve onlara dayalı döşeli evler hazırlayarak evinde misafir etmesini hayretle karşılaşmıştır (Tarus 1955: 25). Ali Ağa’nın bu “misafirperverliğinin” altında yatan temel nedenin ise çevresindeki birçok gelişmeyi ve kişiyi kontrol altına almak isteğidir. Zira Ali Ağa, kendisini bulunduğu çevrenin tek hâkimi olarak kabul etmekte ve Cumhuriyetin getirdiği yeniliklere karşı olmakla birlikte, çıkarlarını siyaset ve güç unsurlarıyla birleştirmeyi başaran bir kişi olarak temsil edilmektedir. Böylece

⁴ *Yeşilkaya Savcısı*, bir cumhuriyet savcısının günlük tarzında başında geçen olayları anlatan bir eserdir. Romanda ele alınan çevre, Maraş’ın bir ilçesidir. İlçede yasalarla ekonomik ve siyasal gücü elinde bulunduran çıkar çevrelerinin çatışması işlenmektedir. ⁵ Romanda, Köy Enstitüsü mezunu bir öğretmenin idealleri için verdiği mücadele ele alınmıştır. Öğretmenin başlangıçta Yeşilova ilçesine bağlı iki köyde, sonra bu ilçeye bağlı olup olmadığı bilinmeyen Yaşarköy’deki macerası anlatılmaktadır. Önce Burdur’un Yeşilova ilçesine bağlı Damalı Köyü’nde eğitim ve öğretime başlar. Burada yaptığı çalışmalarla köylünün sevdiği ve saydığı bir işi olmuştur. Öğretmen köyü bilinçlendirme çabasındadır (Yalçın 2003: 118).

⁵ Romanda, Köy Enstitüsü mezunu bir öğretmenin idealleri için verdiği mücadele ele alınmıştır. Öğretmenin başlangıçta Yeşilova ilçesine bağlı iki köyde, sonra bu ilçeye bağlı olup olmadığı bilinmeyen Yaşarköy’deki macerası anlatılmaktadır. Önce Burdur’un Yeşilova ilçesine bağlı Damalı Köyü’nde eğitim ve öğretime başlar. Burada yaptığı çalışmalarla köylünün sevdiği ve saydığı bir kişi olmuştur. Öğretmen köyü bilinçlendirme çabasındadır (Yalçın 2003: 118).

Cumhuriyetin getirdiği en önemli yeniliklerden biri olarak eşit vatandaşlık ilkesinin kutsallığı kavramına karşı bu güç unsurları adeta bir iş birliği içine girmiştir (Yalçın 2003: 93). Buna göre Savcı'nın bu tip davranışlara olumsuz anlamlar yüklediği görülmektedir.

Savcının, üzerinde durduğu en önemli konulardan biri; köyün ağasının, köyün bütün toprağını tapu yoluyla üzerine geçirmesidir. O'na göre köy ağalarının bu yapılanmasının nedeni Osmanlı'ya dayanmaktadır. Nitekim Savcı, vezirlerin, paşaların, padişahların, şeyhlerin ülkenin mülkiyeti üzerlerine geçirdiklerini ve mülkiyetin birkaç yüz, tapu senedine sığdırıldığını ifade ederek, Osmanlı geçmişine de muhalif bir tavır sergilediği görülmektedir (Tarus 1955: 119). Diğer taraftan "bu devirde, koca bir köyü, bir ağanın çiftliği olarak tanımam ben. koca bir köy halkını, bir ağanın köleleri olarak tanımam ben.. Tanıyamamam.. Tanırsam, kursağımdaki millet lokması tıkar beni... tıkar da öldürür" sözleriyle köylünün haklarını korumak için, onları "sömüren" köy ağasıyla mücadele edeceğini açıkça ifade etmiştir (Tarus 1955: 119). Nitekim onun öncelikli amaçlarından biri "vatandaşın hakkını onun keyfi uğruna çiğnetmemek"tir (Tarus 1955: 119).

Bu kararın ardından Savcı, Ali Ağa'yla görüşür ve toprakların köylüye iade edilmesini ister. Görünürde olumlu geçen bu görüşmenin ardından Savcı, ağanın diğer "kirli" işlerinin de peşine düşer ve bunları sonuçlandırır. Tüm bu olaylar, Ali Ağa'yı oldukça kızdırır ve Savcıyı köyden göndermenin yolunu aramaya sevk eder. Nitekim Savcı'yı, Ali Ağa'nın şikâyetlerinden olduğu anlaşılan, denetlemek üzere bir Müfettiş gelir. Söz konusu denetlemenin ardından Savcının herhangi bir hatasının olmadığı anlaşılır (Tarus 1955: 126-134). Diğer taraftan Ali Ağa'nın ismi başka suçlara karışmıştır ve savcı bunlarla da mücadele etmiştir (Tarus 1955: 144-157). Ancak savcı bu olaylar karşısında da soğukkanlılığı korur. Nitekim o mücadelecî bir kişidir. Bu nedenle kendisine atılan iftiralar karşısında bile umutsuzluğa düşmemiş, bunların üstesinden geleceğine her zaman inanmıştır. O'nun bu düşüncelere sevk eden en önemli itici gücün ise halkın haklarını koruma isteği olduğu görülmüştür (Tarus 1955: 157).

Bununla birlikte Ali Ağa'nın, Savcı üzerindeki planlarını devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Savcının, aldığı borçları ödemediği, "tabanca aşırıldığı", Ali Ağa'nın karısıyla ilişkiye girdiğine dair söylentiler çıkar ve bu konuda yalancı şahitler tutulur (Tarus 1955: 171-175). Böylece artık olaylar, savcının aleyhine gelişmeye başlamıştır. Nitekim Savcı hakkında dava açılır. Hatta bazı meslektaşları bile onu bu olayda yalnız bırakır. Örneğin Savcının, yargıç Veli hakkındaki düşüncelerini "Denizin ortasında, birbirimize düşmüş gibiyiz. Veli Bey de beni terk etmeye hazır. Şahitliğe çağrılırsa ne söyleyeceğini Allah bilir. Ben, tek başına kalmaya mahkûmum burada. Tek başıma" sözleriyle ifade eder (Tarus 1955: 176). Görüldüğü gibi söz konusu karakter, var olan sistemde "yalnızlığına" işaret ederek, mücadelesini tek başına gerçekleştireceğini ima eder.

Savcı'ya yapılan diğer suçlamalar arasında, mübaşire hakarete bulunmak, bir köylünün atını alarak başka köye gitmek ve para vermemek ve aldığı borcu ödememek yer almaktadır. Tüm bu suçlamaların sonucunda görülen davada Savcı, beraat eder (Tarus 1955: 210). Bununla birlikte Ali Ağa'nın, Savcı hakkındaki olumsuz propagandasını devam ettirdiği görülmektedir. Nitekim Savcı'yı bir anlamda "dinsiz" olmakla suçlamakta ve onun hakkında şikâyetlerini sürdürdüğünü ima ettiği anlaşılmaktadır (Tarus 1955: 198). Bu durumdan haberdar olan Savcı, "dini kendi çıkarlarına alet eden kişilerle mücadele edeceğini ifade ederek, bu kişileri eleştirmektedir. Bu bağlamda "Ali Ağa'nın asıl özelliği de, bir tarikat adamı oluşunda. O sayede asırlık saltanatını sürdürüyor. Bütün nüfuzu buradan geliyor" sözleriyle, Ali Ağa'nın nüfuzuna nereden kaynaklandığına da dikkati çekmektedir (Tarus 1955: 199).

Tüm bu olaylar sonucunda Savcı, halk için çalışacağını ve tüm bu zorluklardan yılmayacağını şu şekilde ifade eder:

"Dilsiz kalabalıklar.. Mutsuz çaresiz kalabalıklar. Ben sizin için çalışmağa hazırım. Gerekirse hayatımı da fedaya hazırım. Hiçbir şeyden yılmayacağım. Sonuna kadar savacağım. Benim kuşağımdan olanlar içinde, rahatına düşkün, çıkarlarının ve hırslarının esir, dar kafalılar, beyinsizler bulanabilir. Ama bu millete bağlı olduğunu bilenler de var. Hem de pek çok. Varsın ötekiler keyfilerine baksınlar, biz burada, soluğumuz tükeninceye kadar çalışacağız" (Tarus 1955: 211).

Ancak tüm bu yaşananların sonucunda Savcı, yargıçlık şerefini ihlal eden hareketlerde bulunduğundan dolayı görevinden ihraç edilmiştir (Tarus 1955: 221). Böylece bazı yönleriyle eleştirel ve muhalif bir tutum takınan, köy ağalarıyla ve görevini hakkıyla yerine getirmeyen memurlarla mücadele eden Savcı, onların kurduğu kumpas sonucunda görevinden ihraç edilir. Böylece romanda sistemin "yanlış" işleyişine ve bu sistemdeki "kötü" niyetli kişilerin, idealist görev bilinci oldukça fazla olan bir savcıyı görevinden etme gücüne işaret edilmektedir. Bununla birlikte savcı, bütün bu olumsuzluklara rağmen kırgın fakat inançlarını yitirmemiş olarak kasabadan ayrılır.

Köy ağalarıyla mücadele eden bir diğer karakter *Onuncu Köy* romanının öğretmenidir. Bu bağlamda söz konusu karakterin öncelikle romanda nasıl temsil edildiğine bakmakta fayda vardır. Öğretmenin en belirgin özelliği tıpkı Savcı gibi idealist ve mücadelecidir. Nitekim onun hayata dair amacı ise haksızlıklarla mücadele etmek, yenilgilerden korkmamak ve insanlara faydalı olmaktır (Baykurt 1971: 44). Köylüyü her anlamda eğitmeye ve onlara yararlı birçok bilgi öğretmeye çalışan Öğretmen, köy halkı tarafından da oldukça sevilen, köy için bir direk, köylünün halinden anlayan, iyi bir eğitimci, anlayışlı, esprili, tokgözlü bir karakter olarak resmedilmektedir (Baykurt 1971: 60, 132).

Söz konusu karakterin, köyün ağası Durana'yla mücadelesinin temel unsurlarından birini kız çocuklarının okutulması oluşturmaktadır. Nitekim Durana,

Öğretmen'in okula yazdırdığı kızını, okula göndermemek için çeşitli "oyunlar" düzenlemiştir (Baykurt 1971: 15-29). Bu oyunların neticesinde kızını okula göndermeye karar verir (Baykurt 1971: 87-89).

Diğer taraftan köy halkı da Durana'nın köydeki nüfuzundan ve Öğretmen üzerinde kurduğu baskılardan oldukça sıkıntı duymaktadır. Örneğin köyün bekçisi bu durumu şu şekilde açıklar:

"... Öğretmeni korkuturum sanıyor. Muhtarı boğarım diyor. Ondan sonra da kalkıp köy merasını sürüyor. Korudan ağaç kesiyor. Öğretmenin güzel güzel okula yazdığı gızı eve kapatıyor! Bir de, ekserlikte o kadar milletin başına çavuş dikmişler! İngiliz esirlerin başına başına baş yapmışlar. Bir adamın İngilize gumanda edebilmesi için çok kafalı olması gereğir. Eli kalem tuması gereğir. Biraz lögat bilmesi gereğir. Halbysam Durana domuzluktan başka bir şey bilmez!" (Baykurt 1971: 7).

Görüldüğü gibi bu satırlarda "domuzluktan başka bir şey bilmeyen" köy ağasının öğretmen ve muhtar üzerindeki baskılarına yer verilerek, köy halkının da bu sistemden hoşnutsuzluğuna işaret edilmektedir.

Öğretmen'le Durana arasındaki çatışma unsurlarından bir diğeri de köy ağasının, köyün topraklarını kendi üzerine geçirmesi ve köylünün bu topraklardan yararlanmasını engellemesidir. Buna göre Öğretmen, köydeki fonksiyonunu şu şekilde açıkladığı görülmektedir:

"..Yaşamaktır beni saran. Çalışmaklar, dostluklar, düşmanlıklar, arkadaşlıklar kurmak. Kazanmak, kaybetmek. Zor bir işi başarmak. Yenmek. Birinde yenilirsen, birinde yılmayıp bir daha saldırmak. Sonunda, ne olursa olsun yenmek... Biraz faydalı olmak. Haksızlığa uğramış olanın hak almasına yardım etmek. Haksızlık edenin dize geldiğini görmek. Onu bunu haksız lokmalarla semirmişlerin çamaşırlarını deşmek... Durana'nın kızını okulda okutmak. Nohut Deresini kurtarmak.." (Baykurt 1971: 44).

Mücadelesinin gerekçelerini bu şekilde açıklayan Öğretmen, köyün diğer ileri gelenleriyle birlikte, Durana'nın elinden köyün topraklarını kurtarmak için çalışmaya başlar ve bunun için dava açar (Baykurt 2010: 75 – 86). Diğer taraftan da Durana'nın "rüşvet" usulüyle bu davayı sonuçlandırmaya çalıştığı görülmektedir (Baykurt 2010: 90). Bunun yanı sıra Durana, Öğretmeni saf dışı bırakmak için adam tutarak, onu dövdürtür ve Öğretmen ölümden döner (Baykurt 120-150). Bu olaydan dolayı suçlanan Durana, DP'nin gücünü kullanarak, olaylardan sıyrılmaya ve Öğretmeni köyden "sepetlenme"nin yollarını aramaya başlar (Baykurt 1971: 154-166). Böylece eserde, köyün hakları için mücadele eden karakter ve köy ağası arasında yaşanan kavgalara ve köy halkını "sömüren" ağanın kurduğu "oyunlar" üzerinden, köyde var olan sistemin eleştirisinin yapıldığı görülmüştür.

Bu eleştirilerin merkezinde ise, hem köy ağasının yöneticilerin nüfuzundan yararlanarak amaçlarına ulaşmaya çalışması hem de onlarla "işbirliği" yapan partililer

bulunmaktadır. Nitekim Durana'nın kendi çıkarları ve istekleri için DP'nin gücünden faydalanan bir karakter olarak temsil edildiği görülmektedir. Böylece siyasal aktörlerin yerel yönetimlerde iktidar gücünü nasıl "kötü"ye kullandığına işaret edildiği ve köylerdeki ağalık sistemin devamlılığın sağlanmasında DP'nin önemli bir etkisinin olduğunun ima edildiği belirlenmiştir (Baykurt 1971: 152-166). Bu çerçevede Durana'nın siyasal çevrelerle olan ilişkisine ve "gücü"ne dikkat çektiği ifadelerinden biri şu şekildedir:

".. Yönis, Parti'ye yazıldı yazılı, Türkiye'ye nam verdi. Burdur'dakileri felan bıraktı da, Ankara'dakilerle konuşuyor... Kaymakamı, tapucusu, dahi şuba reyizi, dahi vali, hepiciği avucunun içinde! Yani mesela, hepsine komut veriyor. Diyor ki şu iş olacak, tamam, o iş oluyor! Olmadı mı, tilafonu alıyor, oğlum postane, diyor. Ankara'yı bağla! Ankara'dan Taki Beyi ver!. Taki Beye söledi mi, o mamiren de o tatike gidiyor" (Baykurt 1971: 156).

Böylece, Durana kendi "çıkarları"na zarar veren öğretmenin, başka bir yere tayin edilmesi için siyasetin gücünü kullanır ve amacında da başarılı olur. Böylece romanda köy ağasının ve siyasal çevrelerin "adaletsiz" uygulamalarına ve çalışkan, zeki, başarılı, köy halkı tarafından sevilen öğretmenleri karşıya karşıya bıraktığı güçlülere ve onlara destek olmama noktasındaki uygulamalarına da dikkat çekildiği de görülmüştür (Baykurt 1971: 165).

Ancak Öğretmen, tüm bu "olumsuzluklarla" mücadele etmeye kararlıdır. Söz konusu tavrını "... Buna katlanmayı doğru bulmuyorum" cümlesiyle net bir şekilde ifade etmiştir (Baykurt 1971: 211). Nitekim tayininin bir başka köye çıkması sonucunda görevinden istifa etmiş, bir demirci ustası olarak başka bir köyde çalışmaya başlamıştır. Öğretmen'in hem bu kararından köy ağasıyla girdiği çatışmalardan ise hiçbir zaman pişman olmadığı görülmektedir:

"Ulan Gülşen, ulan Gülşen! Ulan akıl hocası avrat!.. ben Damalı'da, Durana diye bir adamla takıştım. Durana, yapışmış köyün ensesine, emer baba emer. Biraz kurcalamak istedim. Damalı'nın uysalları silkinip kalktılar. Enselerindeki keneyi yolup attılar. Durana bana hasım oldu. Yunus Beyle bir olup Damalı'dan attırdı. Yapmasa mıydım? Hiç sesimi çıkarmasa mıydım? Düşün ki ben o köyün öğretmeniydim, işim o köyü uyarmaktı. Yapmasam olur muydu? Üstelik hepimiz aynı batağın içinde, aynı yumruğun altındayız! .. Gayrik yeter! Demek şart.. Diyeceksin ki, kim görevlendirdi seni? Okumuş insanım ben. Uyuyan bu insanların vergileriyle okumuşum hem. Okumuşsun okumamışa borcu var" (Baykurt 1971: 329).

Kısacası; hem Savcı'nın hem de Öğretmen'in, köy halkının haklarını korumayı ve bu anlamda onları "sömüren" köy ağalarıyla savaşmayı kendilerine birincil amaç edinerek, mesleklerinden olmayı göze alan karakterler olduğu görülmektedir. Burada dikkat çekici unsur ise; bu kişilerin romanlarda özel adlarıyla değil, meslekleriyle isimlendirilmiş olmalarıdır. Böylece eserde, söz konusu kişilerin devletin bir unsuru

olarak güçlerini mesleklerinden aldığı vurgusunun yapıldığını ifade edebilmek mümkündür. Bunun yanı sıra söz konusu karakterler, hem köylüye yol gösteren hem de onları köy ağasının baskılarından ve sömürsünden “kurtaran” kişiler olarak sembolize edilmektedir.

SONUÇ

Türk köylüsünün Osmanlı’daki toprak sistemine bağlı olan sosyal ve siyasal konumu, Cumhuriyetle birlikte kurulan yeni devlet düzeninde de aynıydı. Şüphesiz savaş yılları ve yaşanan ekonomik sıkıntılar tarımsal üretimde azalmaya yol açmıştı fakat ülkede toprak azlığı gibi bir sorun yaşanmıyordu. O dönem nüfusun büyük bölümünü küçük köylü oluşturmasına rağmen, toprağı yarı feodal bir şekilde işleten toprak ağalığı da mevcuttu. Bu durum, ekonomik programda yeni devleti kapitalist bir üretim mi ya da köylü kesimini destekleme mi konusunda büyük sıkıntıya sokacaktı.

Diğer taraftan toprakla insan ilişkilerinin demokratik yöntemle düzenlenmesinde, mülkiyet düzenindeki aksaklıklar adaletli bir düzenleme ile giderilerek, mülkiyet hakkının yaygınlaştırılması, daha çok kişinin toprak mülkiyetine sahip olması hedeflenir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Devleti de toprak ve tarım politikalarının uygulanmasında demokratik yolu seçmiştir.

Ancak, bu yöntemin ilk icraatı sayılan toprak reformu, toprak ağalarının elindeki işgücünü azaltacağından ve onları daha fazla toprak bedeli ödemek zorunda bırakacağından dirençle karşılanmıştır. Zira 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 15 Haziran 1945’te çıkmasına rağmen, toprak ağalarının Meclis’teki etkinliği nedeniyle bu kanun, kamulaştırılarak büyük toprak sahiplerinin topraklarının değil devletin topraklarının bir kısmının köylüye dağıtılmasıyla ağır aksak uygulanmıştır. Fakat yine de 50’lili yılların hızlı tarım politikasına, 1923-1945 arası dönemde kaydedilen yasal ve uygulamalı tarımsal gelişmelerin kaynaklık ettiği söylenebilir.

Kısacası Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren uzun yıllar tartışma yaratan ve bu anlamda ülkenin temel sorun noktalarından ve ana eksenlerden biri toprak, toprağın mülkiyeti ve kullanımı sorunu olmuştur. Bahsi geçen yasal düzenlemelerle köylüyü köyünde tutma ve kırsal-şehir ya da köy-kent ayrımını keskinleştirerek bir nevi yatay hareketliliği engelleme çabalarının pek çok sonuçlarından birisi de kırsalın, ağalar ve yerel önderler tarafından güdülmesi olmuştur. Şüphesiz bu durumun yalnızca siyasete değil, sosyal hayatta ve kültürel ürünlerde de yansımaları olmuştur. Edebiyat alanında da sayısız örneğinin yer aldığı ağalık düzeni, bu çalışmada iki önemli eserle örneklendirilmiştir. Bu bağlamda İlhan Tarus’un 1957 tarihli *Yeşilkaya Savcısı* romanı ve Fakir Baykurt’un 1961 tarihli *Onuncu Köy* adlı romanı ve ana karakterlerinin mücadele ettiği ağalar ve ağalık sistemi, o dönem Türk kültür ve toplumsal yapısına

da kuramsal bölümde bahsi geçenlerin somutlaşması adına önemli tespitlerle kapı aralamaktadır.

KAYNAKÇA

- AKŞİT, B. (1966). *Türkiye’de “Azgelişmiş Kapitalizm” ve Köylere Girişi*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Öğrenci Birliği Yayınları.
- AVCIOĞLU, D. (1976). *Türkiye’nin Düzeni (Dün – Bugün-Yarın)*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- AYDIN, E. (2002). “Roman ve İnsan”. *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*, 65- 66- 67: 352-358.
- BAŞGÖZ, İ. (2010). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Eğitimin Genel Görünümü”. *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu (07-09 Aralık 2005)* (haz. Murat Alper Parlak). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- BAYKURT, F. (1971). *Onuncu Köy*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- BAYKURT, F. (2019). *Unutulmaz Köy Enstitüleri*, (4. Baskı). İstanbul: Literatür Yayınları, Dördüncü Basım.
- BORATAV, K. (1989). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BORATAV, K. (1995). *1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, Millî Eğitimde 50 Yıl (1923–1973)*. Ankara.
- ERCAN, F. (1993). *Kırsal Yapıda Toplumsal Değişme*. İstanbul: Yar Yayınları.
- KOCABAŞ, K. (2019). *Köy Enstitüleri’nden Günümüze Eğitim ve Arayışlar*. İzmir: Ege Bölgesi Sanayi Odası Yayını.
- KÖYMEN, N. (1935). *Köycülük Programına Giriş*. Ankara: Ulus Matbaası.
- OKUR, E. (2002). “Çok Partili Demokrasi Dönemi Türk Romanı”. *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*, 65- 66-67: 67-81.
- ÖZKIRIMLI, Atilla. (1983). “Anahatlarıyla Edebiyat”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Anksiklopedisi*, (C. 3) İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZÖN, N. (1995). *Karağözden Sinemaya 1. Cilt*. Ankara: Kitle Yayınları.
- SUNER, A. (2006). *Hayalet Ev*. İstanbul: Metis Yayınları.
- ŞAN, M. K. (2004). “Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar”. *Edebiyat Sosyolojisi*. (ed. Köksal Alver). Ankara: Hece Yayınları.
- TARUS, İ. (1955). *Yeşilkaya Savcısı*. Ankara: Varlık Yayınları.
- TONGUÇ, E. (1970). *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*. İstanbul: Ant Yayınları.
- TÖKİN, İ. H. (1990). *Türkiye Köy İktisadiyatı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (2004). *Osmanlı’dan Günümüze Tarım ve Tarıma Hizmet Veren Kurumların Teşkilatlanma Süreçleri*.
- YALÇIN, A. (2003). *Çağdaş Türk Romanı: 1946-2000*. Ankara: Çağdaş Yayınları.